

Filem dan Khalayak: Ancaman Keselamatan Negara

NOOR AZIAH ABDULLAH
Universiti Utara Malaysia

WAN AMIZAH WAN MAHMUD
Universiti Kebangsaan Malaysia

MOHAMAD-NOOR SALEHHUDDIN SHARIPUDIN
Universiti Utara Malaysia

YUSNIZA YUSUF
Kementerian Dalam Negeri, Malaysia

ABSTRAK

Sejarah awal industri filem dikatakan bermula di Amerika Syarikat. Filem Melayu pertama kali dihasilkan di Tanah Melayu pada tahun 1932 iaitu filem *Nelayan* dan *Laila Majnun* yang diterbitkan oleh Motilal Chemical Company. Perintah kawalan pergerakan ekoran dari pandemik Covid-19 telah mempengaruhi dan meningkatkan kebergantungan khalayak terhadap filem. Perkara ini membimbangkan kerana filem dikatakan mampu memberi kuasa estetik yang kuat, pandangan dalam pelbagai budaya dan kaedah baru berfikir secara sepintas lalu. Pemikiran ini terhasil dari kesan tontonan ke atas adegan yang digambarkan di dalam filem. Selaras dengan itu, objektif kajian ini dibentuk untuk meneroka kuasa filem dalam memberi ancaman kepada keselamatan negara dan kedua, mengenal pasti kesan kebergantungan khalayak terhadap filem dengan mengaplikasikan Teori Kebergantungan Media. Bagi mendapatkan dapatan kajian, kaedah kualitatif sepenuhnya digunakan. Ini melibatkan temu bual mendalam bersama 19 orang informan yang terdiri dari penggubal dasar, penguatkuasa, pengamal undang-undang dan penggiat industri media serta penonton. Selain itu, analisis dokumen berkaitan dengan perundangan dilaksanakan. Hasil kajian mendapati bahawa filem berupaya memberi ancaman kepada keselamatan negara sekiranya penapisan filem tidak dilaksanakan dan kesan kebergantungan khalayak terhadap filem mampu memberi pengaruh dan perubahan dalam kehidupan sosial penonton. Kajian ini diharapkan dapat menyumbang kepada industri media untuk menghasilkan filem yang bermatlamat mengekalkan keharmonian kaum dan keamanan nasional.

Kata kunci: *Filem, kuasa filem, Teori Kebergantungan Media, penapisan filem, Malaysia.*

Film and Audience: A Threat to National Security

ABSTRACT

The early history of the film industry is said to have begun in the United States. *Nelayan* and *Laila Majnun* were the first Malay films produced in Malaya, in 1932, produced by Motilal Chemical Company. This thought stems from the effect of the scenes depicted in the film. This study's objective is to explore if film has the power of being a threat to national security, and secondly, to identify the impact of audience dependence on film by applying the Media Dependency Theory. This study used an entirely qualitative method which consists of in-depth interviews with 19 informants consisting of policymakers, enforcement, legal practitioners, media industry players, and the audience. Analysis of documents related to legislation was also carried out. The study found that films can threaten national

security if certain scenes were not censored. The effect of the audience's dependence on the film can influence and change their social life. This study is expected to contribute to the media industry to produce films that aim to maintain racial harmony and national peace.

Keywords: *Film, the power of films, media dependency theory, films censorship, Malaysia.*

PENGENALAN

Sejarah awal industri filem dikatakan bermula di Amerika Syarikat iaitu berbentuk hitam putih yang tanpa suara. Industri ini dikatakan bermula dari tahun 1889 – 1896 (Sharifah & Hang Tuah, 1980). Penerbitan filem pada ketika itu hanyalah untuk hiburan dan tidak dijadikan sebagai satu perusahaan. Kesempatan ini diambil oleh orang Perancis iaitu Lumiere Brothers, Pathe Brothers, Leon Gaumont dan Georges Melies dengan memulakan perindustrian dan penaklukan filem di Perancis dengan menayangkan filem di tingkat bawah kedai kopi Paris' Grande Café. Kejayaan perfileman di Perancis telah menarik minat orang Eropah untuk menerbitkan filem. Kemasyhuran industri filem di Eropah musnah apabila Eropah memulakan Perang Dunia Pertama (1914-1918). Namun insiden ini sedikit pun tidak menjejaskan Amerika Syarikat sebagai pengeluar filem yang terbesar berdasarkan kedudukan geografinya (Sharifah & Hang Tuah, 1980).

Ekoran dari itu, dalam tempoh tiga dekad sebelum Perang Dunia I, pawagam diwujudkan dan berkembang dari sebuah pusat hiburan yang kecil kepada perniagaan yang besar seterusnya berkembang menjadi industri antarabangsa. Filem dikatakan bermula sebagai produk kecil yang ringkas dan pada pertengahan 1910-an, filem naratif yang panjang telah menjadi asas dalam program pawagam (Sharifah & Hang Tuah, 1980). Oleh sebab itu, timbul persoalan apakah yang menarik minat khalayak terhadap filem sehingga ianya mampu berkembang dari satu bentuk hiburan menjadi perniagaan?

Kebergantungan khalayak terhadap filem amat ketara tingginya terutama ketika negara melaksanakan Perintah Kawalan Pergerakan ekoran dari pandemik Covid-19 (Ferreira & Borges, 2020; Liu & Liu, 2020). Filem yang merupakan bahan media dapat dihidangkan kepada khalayak dengan pelbagai genre. Namun yang menjadi persoalan, sejauh manakah filem yang dihidangkan kepada khalayak tidak memberi ancaman kepada keselamatan negara? Mata rantai sejarah telah membuktikan bahawa kuasa filem sebagai salah satu cabang media ini diambil kesempatan oleh pemerintah di Tanah Melayu yang menggunakan filem yang sebagai alat dalam membentuk perpaduan selepas negara mencapai kemerdekaan (Hopkinson, 1971). Kekuatan dan pengaruh filem ke atas generasi kini bukan sahaja dapat memberikan inspirasi kepada mereka malah, adalah tidak mustahil filem sebagai bahan media turut berupaya memberi ancaman kepada keselamatan negara. Kepekaan kerajaan dalam kuasa filem telah membawa kepada pembentukan Akta Penapisan Filem 2002 dan kewajipan peruntukan penapisan filem. Negara luar seperti Hong Kong tidak terkecuali dalam melahirkan kebimbangan terhadap peningkatan pengaruh filem dengan mengambil tindakan drastik dengan memperluaskan skop Ordinan Penapisan Filem. Antara elemen baharu yang diperkenalkan adalah dengan memasukkan larangan terhadap setiap tindakan atau kegiatan yang mungkin satu kesalahan boleh menggugat keamanan nasional yang dizahirkan dalam filem dan menekankan agar pihak penapis harus memainkan peranan untuk mencegah ancaman (Berita Harian, 2021).

Filem sering dilabelkan sebagai hiburan, penceritaan dan salah satu program bercirikan budaya, namun penyelidikan mengenai filem yang merupakan agen perubahan sosial yang berkuasa memberi ancaman kepada keselamatan negara amat kurang dikaji. Oleh

yang demikian, kajian ini ingin melihat sejauh mana filem mampu memberi ancaman kepada keselamatan negara dan mengenal pasti kesan kebergantungan khalayak terhadap filem.

KERANGKA TEORI KAJIAN

Penyelidikan ini menggunakan Teori Kebergantungan Media sebagai asas dalam pengkajian bagi melihat tahap kebergantungan khalayak terhadap media. Filem merupakan salah satu cabang media yang menjadi subjek dalam kajian ini. Teori yang dibangunkan oleh Ball-Rokeach dan DeFleur (1976) ini menekankan bahawa lebih banyak individu yang bergantung kepada media bagi memenuhi keperluan dan matlamat, lebih besar kesan terhadap individu tersebut dalam kehidupan. Teori Kebergantungan Media digunakan dalam kajian ini dengan andaian bahawa semakin besar peranan media itu, semakin berpengaruh media tersebut dalam kehidupan individu tersebut. Normah et al. (2013) telah menggunakan Teori Sistem Kebergantungan Media sebagai kerangka untuk meneliti bagaimana Internet telah menjadi satu keperluan dalam kehidupan seseorang individu khususnya remaja. Kajian ini turut meneliti tahap mikro hubungan kebergantungan individu terhadap Internet. Dapatan kajian menemui bahawa faktor kebergantungan remaja terhadap Internet adalah untuk memenuhi keperluan sebagai aktiviti sembang.

Teori Kebergantungan Media secara faktanya menggambarkan bahawa individu, media dan persekitaran adalah saling berkaitan. Proses sosialisasi individu juga berkembang hasil dari penggantungan terhadap media berbanding dengan kehidupan sebenar yang terhad. (Ferreira & Borges, 2020; Zhang & Zhong, 2020). Justeru, filem yang menjadi wadah popular dalam memenuhi kepuasan dan keperluan manusia memainkan peranan yang penting sebagai agen perubahan dan pembentukan kognitif individu yang bergantung kepadanya melalui kuasa filem. Lantas, sekiranya baik yang dipaparkan, maka baiklah yang akan diterima dan diserap dalam pemikiran individu. Malah sebaliknya bakal berlaku sekiranya pemaparan filem yang mengandungi elemen-elemen yang mengancam keselamatan negara. Natijahnya negara akan gagal melahirkan generasi muda yang tahu peranan dan posisi mereka di masa kini.

Kuasa media yang mampu mempengaruhi pemikiran masyarakat menjadikan bahan kandungan atau mesej media mendapat kepercayaan sepenuhnya individu yang saling bergantung kepada media dalam mendapatkan sumber maklumat. Jika semakin ramai individu yang bergantung kepada media atau terdedah kepada pemaparan kandungan media, maka semakin meningkat penggantungan dan pengaruh media dalam kehidupan bermasyarakat tersebut. Teori ini dapat dikaitkan dengan kajian ini yang mana semakin terdedah individu atau khalayak terhadap filem yang mempunyai elemen yang mengancam keselamatan negara, maka semakin besar pengaruh filem tersebut dalam kehidupan khalayak. Ini menjadikan media mempunyai pengaruh dan kuasa yang besar kepada individu dan khalayak. Apabila penggantungan terhadap media adalah besar, individu atau komuniti masyarakat tersebut akan dengan mudah menjadi mangsa yang diatur oleh media.

METODOLOGI KAJIAN

Kaedah kualitatif digunakan untuk memahami tingkah laku, perspektif, perasaan dan pengalaman manusia serta segala apa yang berlaku dalam kehidupan mereka (Othman, 2014). Oleh kerana kajian ini ingin meneroka sejauh mana kuasa filem mampu memberi ancaman kepada keselamatan negara. dan mengenal pasti kesan kebergantungan khalayak terhadap filem, maka kaedah kualitatif sepenuhnya digunakan dengan mengadakan temu bual mendalam bersama 19 orang informan dari pelbagai kategori. Kajian ini merupakan kajian

bersifat fenomenologi. Kajian ini merupakan kajian bersifat fenomenologi dimana kajian atau tinjauan dilakukan ke atas sesuatu konsep, peristiwa atau isu yang melingkari kehidupan manusia (Kirillova, 2018; Othman Lebar, 2012). Oleh yang demikian, metode yang akan digunakan dalam pendekatan fenomenologi adalah melalui temu bual mendalam ke atas 10 – 25 informan.

Penggunaan kaedah kualitatif pada masa kini mempunyai sekurang-kurangnya tiga (3) perspektif. Pertama, kajian lebih menumpukan kepada penerokaan makna yang merupakan objek kepada kajian dan penjelasan konsep. Melalui teknologi komunikasi manusia akan menginterpretasikan apa yang berlaku di sekeliling mereka dan perkara atau situasi yang mereka hadapi atau tempuhi. Apabila maklumat atau interpretasi ini diperoleh oleh penyelidik, maka mereka akan mengolah semula maklumat tersebut. Kedua; penyelidikan kualitatif kerap memikirkan bahawa komunikasi merupakan perkara yang perlu dikaji selagi yang boleh dalam kandungan semula jadi. Ketiga; konsep yang digunakan oleh penyelidik dalam menginterpretasikan subjek adalah interpretasi semula jadi yang meluas digunakan dalam kebanyakan kajian penyelidikan (Jensen, 2012).

SOROTAN KARYA

a. Definisi Filem

Melalui tinjauan yang dilakukan dalam tulisan Asiah et al. (1999) filem bermaksud imej yang terhasil dalam bentuk visual bergerak yang mengandungi unsur-unsur penceritaan yang ditulis, diolah dalam bentuk dialog, visual dan bunyi, dan kemudiannya dirakam dengan menggunakan kamera serta diolah dengan menggunakan pelbagai teknik dan digarap menjadi karya seni yang mempunyai pelbagai kepentingan dan matlamat untuk ditayangkan di panggung-panggung wayang mahupun televisyen. Selari itu, filem dikatakan mampu memberi kuasa estetik yang kuat, pandangan dalam pelbagai budaya dan kaedah baru berfikir secara sepintas lalu. Pemikiran ini terhasil dari kesan tontonan ke atas adegan yang digambarkan di dalam filem (Thompson & Bordwell, 2003). Justeru, adalah tidak mengejutkan bahawa kegilaan khalayak terhadap filem melangkaui batas perundangan sehingga kesempatan ini diambil oleh penjenayah filem yang tanpa segan silu merompak harta intelek pengkarya unggul demi memenuhi kepuasan dan keperluan hiburan mereka.

b. Kedatangan Filem ke Tanah Melayu

Menurut Naim (1995) filem pertama kali diperkenalkan di Nusantara ini pada tahun 1901 oleh seorang seniman jalanan, Abdullaly Esoofally. Antara tahun 1901–1907 beliau telah menjelajah ke Ceylon, Burma, Sumatera, Jawa dan Singapura untuk berhibur dengan mempertontonkan filem-filem pendek yang diperolehnya dari London. Pertunjukan beliau di Singapura pada tahun 1901 telah mendapat sambutan hangat daripada penduduk setempat.

Terdapat dua pendapat tentang kedatangan filem Melayu ke Tanah Melayu. Antara pendapat tersebut adalah melalui tulisan Hamzah Hussin (2004) dalam buku yang ditulis bertajuk *Memoir Hamzah Hussin: Dari Keris Film ke Studio Merdeka* menyatakan filem Melayu pertama kali dihasilkan di Tanah Melayu pada tahun 1932 iaitu filem *Nelayan* dan *Laila Majnun* yang diterbitkan oleh Motilal Chemical Company. Filem *Laila Majnun* berjaya menarik sebahagian besar penonton disebabkan filem ini berbahasa Melayu yang pertama dan kisah yang dipaparkan diterima sebagai dongeng nasional. Kejayaan filem *Laila Majnun* telah mendorong Shaw Brothers yang merupakan pengusaha filem yang mula berjinak dalam industri perfileman mula mengeluarkan empat (4) buah filem sebelum perang berlaku.

Kehadiran tentera Jepun di Singapura dan Tanah Melayu pada tahun 1942-1945 telah mengakibatkan tiada satu pun filem Melayu dihasilkan disebabkan larangan oleh pihak Jepun. Filem *Seruan Merdeka* yang berunsurkan semangat untuk menuju kemerdekaan merupakan filem Melayu pertama dihasilkan selepas perang pada tahun 1947.

Manakala pendapat kedua ditimbulkan oleh Sharifah dan Hang Tuah (1980) yang menyatakan bahawa filem Melayu yang mula-mula diterbitkan di Singapura pada tahun 1940 yang melibatkan pelakon yang sama terlibat dalam *Bangsawan*. Sejarah awal filem di Tanah Melayu adalah dipercayai dari *Bangsawan*. Justeru itu, filem yang diterbitkan pada tahun 1944 - 1945 banyak bercirikan gaya *Bangsawan* yang memaparkan kisah masyarakat sebelum perang dan diolah mengikut adegan filem (Sharifah & Hang Tuah, 1980). Filem *Laila Majnun* yang dikatakan sebagai filem Melayu yang pertama dihasilkan menjalani penggambaran di India berikutan dengan negara tersebut mempunyai alat penggambaran yang baik dan diarahkan oleh karyawan filem India iaitu B.S.Rajhans (Hamzah, 2004). Namun Perang Dunia ke-dua telah memusnahkan industri filem Melayu. Tiada satu pun filem diterbitkan semasa pemerintahan Jepun sama ada di Singapura (*Syonan Ta*) atau di Malaysia (*Malai*). Pihak tentera Jepun mengambil alih sepenuhnya perusahaan filem dengan dikenali sebagai *Eiga Haikya Sha* yang mempunyai bidang kuasa sepenuhnya dari filem sehinggalah ke aspek pementasan hiburan. Jelas, tindakan ini dilakukan dengan tujuan untuk mengawal dan menghalang sebarang penggunaan dimensi filem sebagai alat propaganda dan penyebaran maklumat yang dapat digunakan oleh pemimpin Tanah Melayu pada ketika itu. Ketegasan pihak Jepun dalam penguatkuasaan ini merupakan elemen teras dalam penguatkuasaan bagi menjadikan penguatkuasaan lebih efektif. Kenyataan ini disokong oleh Hasmah (2009) melalui kajian beliau yang menyatakan bahawa elemen tegas dalam penguatkuasaan merujuk kepada hukuman yang diberikan haruslah bersifat mencegah keganasan iaitu hukuman yang berat.

Penglibatan dan kawalan yang ketat dari pihak Jepun turut meliputi sehingga ke peringkat kelulusan tayangan di pawagam. Pihak *Eiga* (Jepun) turut melarang sebarang bentuk penayangan filem bertemakan perang. Sebaliknya Jepun membawa masuk filem dari negara tersebut yang sarat dengan propaganda yang cuba mengetengahkan kejujuran dan hasrat mereka untuk menubuhkan Asia Timur Raya yang makmur. Ekoran dari itu, industri filem Melayu musnah sepanjang empat tahun kependudukan Jepun termasuk alat-alat penggambaran yang baik dan bermutu tinggi dibawa balik ke negara Matahari Terbit tersebut (Hamzah, 2004). Faktanya, kekuasaan cabang media ini merupakan salah satu sorotan sejarah yang diakui dan sewajarnya menjadi peringatan kepada pemerintah kini bagi memperbaiki tamadun.

c. Kuasa Filem

Kuasa filem sebagai salah satu cabang media ini diambil kesempatan oleh pemerintah di Tanah Melayu yang menggunakan filem yang sebagai alat dalam membentuk perpaduan selepas negara mencapai kemerdekaan (Hopkinson, 1971). Bagi pengkaji, kerajaan menyedari bahawa filem yang merupakan alat hiburan turut digunakan untuk mengambil alih tugas hakiki pemerintah dalam membentuk perpaduan. Maka, adalah menjadi satu keperluan bagi kerajaan untuk membentuk dan mewujudkan dasar perundangan dan penguatkuasaan ke atas filem agar ianya tidak disalah gunakan oleh mana-mana pihak bagi memanipulasi sesuatu situasi/perkara. Kehebatan fungsi filem ini turut disedari oleh Negara Korea yang turut menggunakan filem sebagai alat mengkonstruksi pandangan dunia terhadap negara tersebut khususnya dalam elemen budaya, moden dan nilai antarabangsa yang ditonjolkan melalui

filem sehingga berjaya membentuk kebangkitan gelombang Korea (Sang-Yeon, 2010, dalam Nor Hashimah et al., 2011).

Kehebatan filem turut diakui sebagai alat yang dapat menyimpan data bagi satu kajian saintifik. Selain dari dijadikan sebagai alat pembangunan, filem turut berperanan sebagai alat untuk mendokumentasikan budaya dan kehidupan masyarakat tertentu. Selaras itu, filem turut digunakan sebagai alat untuk merakamkan peristiwa sejarah untuk tujuan penyimpanan dan mengarkibkan di samping sebagai alat untuk kajian saintifik. Dalam persidangan di Chicago pada tahun 1973, beberapa rumusan tentang tentang visual antropologi khususnya dalam penggunaan filem dan video telah pun diluluskan antaranya mengiktiraf filem dan video sebagai bahan atau sumber penting yang dapat memberikan data yang boleh dipertanggungjawabkan dalam satu-satu kajian (Sharifah & Hang Tuah, 1980).

Semasa zaman awal pemerintahan di China, filem telah digunakan sebagai alat propaganda yang terbaik dan penerapan ideologi di kalangan rakyatnya (Jiang Jieshi, 1934). Di sini, pengkaji berpandangan bahawa filem mampu menimbulkan kacau bilau dan mengganggu ketenteraman awam sekiranya bebas dari sebarang pengawalan dan tindakan perundangan oleh kerajaan. Justeru, Akta Penapisan Filem 2002 telah digunakan oleh kerajaan dalam mengawal kuasa filem ini demi keharmonian masyarakat Malaysia yang terbentuk dari pelbagai etnik dan agama. Di samping itu sistem media yang mantap dan signifikan dengan arus globalisasi adalah diperlukan disebabkan tatacara dan pengendalian industri filem terletak di dalam operasi sistem media. Ini disokong oleh kajian Flew dan Waisbord (2015) yang menyatakan kerangka sistem media pada kurun ke 21 adalah menjurus kepada globalisasi, kepelbagaian budaya masyarakat, dan peningkatan serta perkembangan rangkaian teknologi digital yang merupakan di luar kawalan kerajaan itu sendiri (Flew & Waisbord, 2015).

Manakala bagi negara membangun pula termasuk Malaysia, selain dari radio dan akhbar, kerajaan juga menggunakan filem sebagai alat penyebaran maklumat terutama dalam bidang pertanian, kesihatan, pekerja sosial, vokasional dan literasi kemahiran. Peranan ini dijalankan oleh Kementerian terbabit dengan membawa filem bergerak ke setiap pelosok daerah dan kampung bagi tujuan penyampaian maklumat kepada rakyat demi mencapai matlamat kerajaan (Sharifah & Hang Tuah, 1980). Timbul persoalan mengapakah filem bergerak dianggap sebagai medium yang berkesan untuk memberi maklumat kepada masyarakat kampung?

Jelas kini, peranan filem menjadi lebih berkuasa dan berpengaruh sehingga dapat memanipulasi pemikiran khalayak. Fakta ini disokong melalui kajian yang dijalankan Kalai (2014) mengenai keberkesanan filem sebagai medium propaganda yang merupakan satu usaha yang sistematik dalam membentuk persepsi khalayak, memanipulasi kognitif dan mengarahkan tingkah laku sosial bagi mencapai matlamat. Mesej yang disampaikan direka dengan tujuan untuk mempengaruhi tingkah laku dan pengetahuan khalayak. Oleh itu, penggunaan filem sebagai medium kempen kerap digunakan sebagai satu jalan penyelesaian yang terancang untuk menimbulkan kesedaran atau memberi maklumat kepada populasi yang terpilih. Filem juga memaparkan elemen penting tentang pembelajaran iaitu bagaimana kesan kognitif jangka pendek hasil pendedahan daripada berita media massa seperti yang diukur melalui ujian ingatan penonton, pengiktirafan atau kefahaman (Kalai, 2014).

Menurut A. Razak Mohaideen dan Norman Yusoff (2010, p.129) "sebagai produk sosial, filem juga terlibat, secara tersurat atau tersirat, dalam politik representatif dengan melihat cara sesuatu kelompok sosial diidentifikasikan, di beza dan dipaparkan". Pemaparan watak-

watak dengan imej yang lemah dan negatif ini sebenarnya memberikan kesan jangka panjang terhadap wanita daripada perspektif masyarakat. Hal ini kerana, filem merupakan antara medium komunikasi tidak langsung dan hiburan yang mampu dinikmati secara meluas termasuklah melalui penayangan di kaca televisyen dan dalam bentuk rakaman video. Imej yang ditinggalkan melalui gambar dalam filem akan berada lama dalam memori dan kefahaman penonton (Norfaizah & Fazilah, 2018).

Keajaiban filem turut diteroka oleh Elinwa (2020) yang mendapati bahawa penonton filem berupaya membawa khalayak merasakan apa yang dipaparkan menggambarkan tentang kehidupan, kesukaran dan pergelutan khalayak dalam menempuh kehidupan. Ini jelas melalui informan kajian Elinwa yang mengatakan bahawa mereka juga belajar bagaimana kehidupan yang mereka inginkan di masa hadapan melalui filem yang ditonton. Jelas, kuasa filem bukan sahaja membawa khalayak ke alam fantasi malah memberi ilmu dan kesedaran kepada khalayak. Di samping itu, kajian ini turut mendapati bahawa meskipun khalayak menuntun filem yang sama, namun interpretasi mereka terhadap makna filem itu berbeza bergantung kepada pengalaman mereka tentang kehidupan sebenar harian dan dunia fantasi filem itu.

Kenyataan ini disokong oleh kajian Kendrick, MacEntee dan Flicker (2021) yang mendapati bahawa respons khalayak terhadap filem mampu mencabar stereotaip berbahaya dan membantu penonton untuk mempertimbangkan laluan untuk melaksanakan perubahan dalam hidup ke arah yang lebih positif dalam kehidupan peribadi dan profesional mereka. Namun demikian, perubahan ini memerlukan masa, dedikasi dan akauntabiliti yang tinggi disebabkan stigma lama yang telah berakar umbi dalam diri penonton. Hakikatnya filem mampu mengubah corak pemikiran khalayak sama ada ke arah yang lebih positif atau negatif.

Manakala, Park (2005, 2015) dalam kajian Cetin-Erus and Erus (2021) menekankan bahawa pendedahan yang berulang dan penyerapan yang kerap terhadap filem mampu mengurangkan nilai kebudayaan yang dimiliki dan seterusnya mewujudkan nilai budaya baru mengikut apa yang dipaparkan. Menurut Cetin-Erus dan Erus (2021) pula, Hollywood yang mempunyai hegemoni di skrin teater untuk jangka masa yang lama telah menyelami khalayak dengan cara tertentu bagi mencerminkan keperluan dan minat mereka. Namun proses ini mengambil masa yang lama. Hakikatnya, filem berupaya mengubah minda dan tingkah laku seseorang dengan mengambil apa yang dilihat di dalam filem sebagai amalan baru. Justeru, filem yang sarat dengan elemen mengancam keselamatan negara mampu menggoncang pendirian dan ideologi yang dipegang selama ini.

Kecenderungan kesan media atau filem bukan sahaja terletak pada adegan atau kandungan filem, malah melalui kajian Kim et al. (2017) turut menekankan lokasi penggambaran turut sama memberi kesan kepada kognitif seseorang. Adegan, kandungan dan jalan cerita filem yang disimpan dalam kenangan selalunya boleh berfungsi sebagai sisa nostalgia masa lalu dan berupaya menggalakkan seseorang individu membentuk emosi dan hubungan simbolik dengan cerita atau adegan tertentu. Manakala lokasi yang digunakan dalam pembikinan filem atau drama TV, sama ada sebagai latar belakang atau latar depan, kemudiannya boleh menjadi ruang merangsang nostalgia bagi sesetengah khalayak, yang mana ingatan dan kenangan itu ditimbulkan oleh cerita atau peristiwa yang berkaitan dengan lokasi penggambaran. Ini jelas membuktikan bahawa filem berupaya merangsang dan membentuk persepsi serta pemikiran khalayak yang menuntunnya melalui watak, jalan cerita atau pun lokasi penggambaran (Kim et al., 2017).

Penerokaan pengkaji Mattara et al. (2019) sedikit berbeza apabila melihat berkenaan kesan filem ganas terhadap tabiat pemakanan khalayak. Jelas, pendedahan terhadap filem ganas mempunyai kesan tekanan yang amat sengit kepada penonton, meskipun menuntun

filem merupakan aktiviti yang pasif. Kajian berbentuk eksperimen ini menemui bahawa kumpulan eksperimen mendapat markah yang lebih tinggi pada subskala kegelisahan dan keletihan berbanding dengan markah asas, manakala kumpulan kawalan tidak menunjukkan sebarang peningkatan dalam markah ini. Begitu juga dengan kajian terbaru yang menyiasat kesan permainan video ganas (melalui aktiviti penyertaan) menunjukkan peningkatan tindak balas tekanan berbanding menonton TV tanpa kekerasan dalam berat badan berlebihan (Siervo et al., 2018).

Kajian terhadap kesan media terhadap khalayak tidak hanya terhad kepada satu-satu bentuk media sahaja. Malah kajian yang dijalankan oleh Anderson dan Bushman (2018) terhadap media ganas sama ada media hiburan atau media baharu mendapati bahawa pendedahan kepada media ganas mempunyai beberapa kesan yang memudaratkan (seperti contoh, peningkatan dalam pencerobohan, penyahpekaan, impulsif, tekanan, minat dalam senjata dalam kalangan kanak-kanak, stereotaip negatif tentang kumpulan terpinggir; berkurangan dalam membantu, empati, perhatian, dan penglibatan sivik. Oleh itu keganasan yang merupakan tema yang dominan dalam media hiburan dan berita tidak menghairankan memberi kesan yang negatif kepada khalayak.

Tidak terkecuali dengan kajian yang dijalankan terhadap ibu bapa di Jordan mengenai kesan media terhadap kanak-kanak oleh Al-Ali et al. (2018) merumuskan bahawa pengetahuan ibu bapa tentang kesan media terhadap anak-anak mereka adalah penting untuk memperbaiki amalan mereka dalam memantau anak-anak mereka untuk mengurangkan kesan media ganas. Kajian pengkaji ini turut mendedahkan bahawa majoriti (91.6%) ibu bapa bimbang tentang kandungan media ganas yang terdedah kepada anak-anak mereka dalam filem atau TV; yang mana ini mungkin berkaitan dengan penggunaan media terbuka dan tanpa had oleh kanak-kanak. Seperti mana yang diketahui bahawa kini, menuntun filem bukan sahaja melalui medium pawagam malah boleh diakses melalui telefon pintar. Revolusi jenis media baharu, seperti telefon pintar, menjadikan media berbeza mudah diakses dan kebanyakannya tidak dilindungi. Kajian ini turut menemui bahawa kekurangan peraturan melindungi kanak-kanak daripada pendedahan kepada adegan ganas dan seksual dalam media meningkatkan kebimbangan ibu bapa tentang apa yang dilihat oleh anak-anak mereka di media.

d. Tanggungjawab Sosial Kerajaan

Kegusaran kerajaan terhadap isi kandungan filem adalah atas dasar tanggungjawab sosial. Tambahan pula Malaysia merupakan negara yang mempunyai pelbagai etnik dan bangsa (Faridah et al., 2012). Ini disebabkan kuasa filem itu sendiri sebagaimana menurut Ibnuyaacob (1979) bahawa filem yang dihasilkan oleh sesebuah negara mencerminkan tahap pemikiran masyarakat negara itu pada masa berkenaan kerana filem dihasilkan mengikut corak budaya masyarakat itu sendiri dan dihasilkan mengikut acuan apa yang sedang berlaku ketika itu dan bukannya pandangan luar. Oleh itu, filem yang dianggap sebagai agen pengubah pemikiran masyarakat berperanan besar dalam mengubah operasi-operasi kawalan minda. Selaras dengan itu, pengkaji merasakan bahawa kerajaan mempunyai alasan kukuh apabila menekankan syarat wajib penapisan filem untuk setiap filem sebelum ianya ditayangkan kepada umum/khalayak demi tanggungjawab sosial. Adalah menjadi impian kerajaan agar filem yang mempunyai peminat yang ramai dapat menghidangkan kandungan yang mampu melahirkan insan/khalayak yang dapat memberi warna dalam peradaban. Tambahan pula ketika ini, masalah sosial sukar dikawal di kalangan generasi muda. Hakikatnya, perkembangan

teknologi maklumat dan komunikasi mengheret sama nilai dan budaya masyarakat ke arah yang tidak lagi menjadi pedoman generasi kini. Meskipun, peranan ini menjadi tanggungjawab sosial kerajaan, namun keberkesanan cita-cita kerajaan ini hanya terlaksana dengan kerjasama jitu dari pengamal media sendiri. Seperti mana menurut Saodah et al. (2005) yang menyatakan bahawa sistem media negara mengamalkan tanggungjawab sosial. Namun penemuan (Noor Aziah, 2017) mendapati bahawa sistem media negara adalah tanggungjawab sosial, autokratik dan alternatif berdasarkan kemunculan media baru iaitu di Internet.

ANALISIS DAN PERBINCANGAN

a. *Meneroka Kuasa Filem dalam Memberi Ancaman Kepada Keselamatan Negara*

Kajian ini mendapati bahawa filem ternyata berupaya memberi ancaman kepada keselamatan negara seandainya dibiarkan tanpa dipantau oleh kerajaan seperti Akta Penapisan Filem 2002, dan dasar penapisan filem.

...tambah-tambah negara kita hari ini, yang mempunyai masalah, perlu menukar dasar penerbit-penerbit filem yang mengeluarkan filem, supaya filem itu juga dijadikan satu kaedah pendidikan. Kalau kita tengok filem kita, kita tanya, ok kita penilai nombor satu apakah nilai yang hendak dijadikan pendidikan, apa yang hendak diajar, kalau nak jadi gengster tak da makna... (Informan E1)

Pandangan ini merujuk kepada filem yang diterbitkan kini tidak berupaya untuk dijadikan sebagai alat pendidikan kepada khalayak bagi melahirkan generasi yang baik. Malah, adalah sesuatu yang merugikan apabila filem yang dihasilkan membawa generasi muda tenggelam dalam gelora hedonisme. Ini membawa mereka terperangkap dengan keseronokan dunia dan gagal membentuk jiwa yang kental dan berani menghadapi arus cabaran demi melakarkan sebuah kehidupan yang baik kualitasnya. Sewajarnya filem harus mampu dijadikan alat penyebaran ideologi yang menyatupadukan rakyat dan mampu selari dengan aspirasi negara tanpa menghilangkan kesenian dan kebudayaan Malaysia. Kenyataan ini disokong oleh informan berikut:

...tapi bila kita cerita pasal teknologi ini untuk kebaikan, kita lihat contohnya penerbit kita sendiri pun tidak menggunakan teknologi itu untuk membawa kebaikan atau tambahan kepada kebaikan. Contohnya filem-filem yang dihasilkan kini, saya tengok, letup sana, letup sini, bunuh, tembak sana dan tembak sini, guna teknologi yang canggih la tu, tapi dia gagal untuk mendidik apa-apa. Tidak ada kesan yang baik. (Informan A1)

Dapatan kajian mendapati bahawa penggiat filem perlu mematuhi prosedur penapisan terlebih dahulu sebelum tayangan dapat dilakukan dan juga apabila ianya dihasilkan dalam bentuk VCD/DVD. Ini bermakna, meskipun filem tersebut telah diuji tayang dan mendapat kelulusan dari Lembaga Penapisan Filem (LPF) untuk tayangan, namun filem tersebut perlu melalui tapisan sekali lagi sekiranya ingin dikeluarkan dalam bentuk yang berbeza. Kawalan kerajaan adalah menyeluruh yang mana bahan publisiti atau poster yang ingin dilampirkan sebagai kulit filem/DVD tersebut tetap wajib melalui proses penapisan terlebih dahulu sebelum dibuat salinan untuk pendedaran.

Macam kalau Skop Production, dorang akan bikin filem lah. Dorang akan buat itu gambar, dan selepas itu akan main di panggung, kalau filem itu bagus dia akan main sampai satu bulan, kalau tidak bagus hanya 2 minggu sehingga 3 minggu sahaja. Lepas itu baru dorang akan beri *master* dalam bentuk beta cam. Lepas dapat itu beta cam kita kena tukar ke dalam bentuk DVD. So selepas itu kita hantar ke *ensor board*. Semasa permohonan tapisan ke censor board perlu ada dokumen atau agreement dengan pemegang hak cipta asal (iaitu Skop Production) dan surat kelulusan tapisan yang diperoleh oleh pihak Skop Production daripada LPF, serta bersama DVD dikemukakan untuk tapisan. Begitu juga dengan bahan publisiti juga perlu dihantar untuk tapisan ke LPF... (Informan D2)

Jelas di sini menunjukkan bahawa pengedar atau pengeluar VCD/DVD perlu melalui beberapa proses yang melibatkan beberapa pihak sebelum penayangan kepada umum dapat dibuat. Tambahan pula adalah menjadi dasar penapisan agar setiap filem yang hendak dikeluarkan dalam bentuk VCD/DVD perlu melalui tapisan sekali lagi di LPF.

...lagipun apabila kita dapat master dari pemegang hak cipta, kita perlu menghantar untuk tapisan sekali lagi kepada pihak LPF. Walaupun filem telah di *ensor* atau ditayangkan di panggung, tapi kita perlu menghantar sekali lagi ke LPF untuk ditapis dalam bentuk DVD. (Informan D1)

Hakikatnya, kecenderungan kerajaan menetapkan prosedur penapisan yang agresif ini adalah demi memastikan bahawa setiap filem yang menjadi wadah hiburan dan sumber maklumat khlayak ini benar-benar sesuai ditonton dan tidak mengandungi unsur-unsur yang boleh menggugat ketenteraman awam. Penapisan dilakukan dengan mengambil kira empat aspek utama dalam memastikan keharmonian masyarakat dan keamanan nasional.

...sebenarnya kalau di Bahagian Kawalan Penapisan Filem ini kami memberi fokus kepada 4 aspek-aspek utama berkaitan dengan aspek-aspek yang kita rasa dia memberi impak kepada masyarakat. Pertamanya berkaitan Keselamatan dan Ketenteraman Awam; ke duanya berkenaan Keagamaan, ketiga.. Sosiobudaya dan keempat .. Ketertiban dan juga Ketatasusilaan. Kandungan yang menjadi empat aspek utama yang menjadi perhatian utama dalam kandungan filem ini sangat-sangat memberi impak kepada masyarakat sekiranya masyarakat tidak didedahkan, tak dibimbing, aaa.. sebab masyarakat akan mendapat aaa... sekiranya tak ditapis masyarakat akan mendapat kandungan-kandungan filem yang tidak bersesuaian dengan keperluan di negara kita... (Informan B3)

Keperluan mematuhi prosedur penapisan filem untuk setiap filem yang akan ditayangkan di Malaysia tidak hanya terhad di pihak Lembaga Penapisan Filem, malah penguatkuasaan turut dilaksanakan di pintu masuk negara yang melibatkan filem di import seperti mana yang dimaklumkan informan:

...macam pihak kami, tertakluk kepada barangan import yang bersyarat lah, di mana setiap filem yang diimport kalau ikut di bawah Seksyen 7 APF di mana pihak Kastam perlu menahan setiap filem yang diimport dan memerlukan pihak kita mengeluarkan satu permit untuk membolehkan pelepasan dibuat oleh pihak Kastam dan ia termasuk dalam kategori barangan import bersyarat... (Informan B6)

Dapatan kajian menemui bahawa penguatkuasaan secara holistik telah dilaksanakan oleh kerajaan melalui agensi penguatkuasaan bagi memastikan bahawa filem yang benar-benar sesuai untuk masyarakat Malaysia sahaja dibenarkan ditayangkan. Perkembangan teknologi harus seiring dengan perjalanan pembentukan undang-undang yang merupakan alat kawalan kerajaan dalam industri media. Apatah lagi perkembangan teknologi dalam industri media menjadikan filem mudah dihasilkan tanpa lokasi dan sumber dana yang besar. Sejarar dengan itu, pertumbuhan pesat dalam penghasilan kandungan media atau filem berkemungkinan turut mengabaikan nilai, etika dan elemen kebangsaan yang menjadi tuntutan dalam pembangunan sistem sosial kehidupan masyarakat.

...kalau bercakap tentang perkembangan teknologi ada peruntukan-peruntukan tertentu yang kita perlu lihat semula terutama sekali dalam bab di era perkembangan ICT sekarang di mana banyak kalau kata filem-filem yang boleh diperolehi dengan cara yang begitu mudah melalui Internet, jadi masyarakat, cabaran kita sekarang ini ialah bukan lagi nak mengawal bagaimana cara untuk kawalan dari segi penjualan atau pembelian di premis-premis filem, tetapi cabaran kita hari ini adalah macam mana nak ada satu mekanisme untuk memastikan bahawa filem-filem yang dimuat turun dari Internet itu adalah filem-filem yang menepati kehendak Akta kita. Yang ini cabaran yang kita berdepan sekarang, sebab itu saya kata tadi bahawa kita perlu lihat beberapa peruntukan-peruntukan yang wajar di buat pindaan. (Informan B2)

Tuntasnya, perkembangan teknologi turut membawa bersama arus perubahan dalam mendapatkan filem yang mana filem kini boleh terus dimuat naik secara atas talian. Akta Penapisan Filem 2002 yang menjadi tunggak kepada penerbitan filem di negara ini, kini dilihat tidak mencakupi media atas talian ini. Oleh hal yang demikian, tindakan penambahbaikan atau pindaan kepada undang-undang yang sedia ada dilihat mampu memberi impak yang positif. Seperti mana yang dinyatakan oleh informan:

...saya ingat aaa.. dengan beberapa perubahan yang mungkin mengambil kira perkembangan semasa, saya rasa ini tidak masalah untuk kita setidak-tidaknya boleh mengawal sekiranya dibuat pindaan. (Informan B3)

Pendapat informan B3 turut disokong oleh Informan B4 yang menjalankan tugas penguatkuasaan dari Polis Diraja Malaysia yang melihat kepentingan kukuh akta dan penambahbaikan dalam undang-undang adalah perlu demi pencapaian matlamat kerajaan.

...berbalik kepada penguatkuasaan tadi, kalau berdasarkan pengalaman saya, bahawa Akta ini perlu ditambah baik, kandungan akta perlu ditambah baik

dengan hukuman dia dan perjalanan dia perlu ditambah baik selaras dengan perkembangan teknologi sebagai contoh APF 2002 tidak dipinda mengikut perkembangan sekarang ini tidak ada peruntukan melibatkan elektronik. Tetapi mengikut perkembangan sekarang banyak menggunakan elektronik tetapi di dalam akta tersebut tidak ada bagaimana peruntukan untuk menangkap atau membuat siasatan dan hukuman yang setimpal bagi kesalahan yang melibatkan elektronik... (Informan B4)

b. *Kesan Kebergantungan Khalayak kepada Filem*

Filem merupakan media yang paling diminati oleh khalayak merentasi pemahaman politik, budaya, dan sosioekonomi. Pelbagai genre filem dihasilkan demi memenuhi keperluan dan kepuasan khalayak. Kepuasan khalayak terhadap filem adalah bergantung kepada kandungan filem itu sendiri. Ini bertepatan dengan dimensi matlamat atau pengaruh media dalam Teori Kebergantungan Media seperti mana pendapat informan B3

Jadi bagi saya Industri sebenarnya ini dari segi filem ini, peminatnya dan khalayak yang meminati filem ini ramai, ada yang berkemampuan dan ada yang memang minat untuk menyimpan yang berkualiti tinggi, dan ada juga yang sekadar nak melihat dan bukanlah minat untuk menyimpan. (Informan B3)

Justeru, adalah penting kandungan media atau filem yang dihasilkan mengikut nilai, etika, budaya dan bercirikan keselamatan negara dan keamanan nasional. Menurut informan A1,

tapi penerbit juga datang dari masyarakat kita hari ini dan kelompok yang sama yang mungkin tidak terfikir maknanya ada ideologi-ideologi yang tertentu. Contoh filem yang ada ideologi seperti Bukit Kepong walaupun dah lama, tapi kita masih ingat keperitan dan kekal malah jadi epik pula. Ada benda dia yang boleh sampai. Jadi kena ke arah itu, jadi kalau tidak filem-filem melayu walaupun belanja besar, habis mati begitu sahaja. (Informan A1)

Untuk itu, alat kawalan seperti Akta Penapisan Filem 2002 dan penapisan filem oleh LPF menjadi pertaruhan kerajaan dalam membendung kandungan media atau filem ini agar selari dengan aspirasi kerajaan.

...tujuan tapisan tu untuk memastikan supaya minda anak-anak atau rakyat kita tidak rosak dan tidak dipengaruhi oleh elemen-elemen atau anasir-anasir yang memudaratkan atau merugikan keselamatan negara itu sebab semua filem mesti ditapis kecuali untuk kegunaan individu itu pun mesti meminta kebenaran untuk pengecualian. (Informan A2)

Kenyataan ini disokong oleh Informan B3 yang menjalankan tugas penguatkuasaan dengan menekankan akan kepentingan pengekal nilai-nilai murni yang harus diterapkan oleh filem berikutan dari kuasa dan pengaruh filem ke atas masyarakat.

Tentang memanfaatkan teknologi saya rasa saya pun setuju tetapi dalam masa yang sama kita perlu faham secanggih mana pun teknologi kita melihat macam dari sudut KDN tetap melihat kandungan content, kepada filem yang nak dihasilkan sebab ia berkaitan dengan soal keselamatan negara, jadi walaupun teknologi berkembang tetapi pendirian KDN tetap, sebab maksudnya ada benda-benda yang perlu kami kawal dan benda-benda kami perlu tapis dari segi kandungan. (Informan B3)

Kenyataan ini disokong oleh informan A1 “Penerbit kita perlu melihat kaedah yang terbaik untuk berbuat sesuatu masyarakat. Malangnya hari ini kita tidak terfikir untuk menghantar dan mendidik nilai masyarakat”. Penekanan akan kesan filem terhadap khalayak turut ditekankan oleh informan A2:

...pasal filem ini , sebenarnya, Syarikat-syarikat Yahudi membeli syarikat filem pada tahun 60an, mereka berbincang untuk mencari kaedah bagaimana untuk mempengaruhi masyarakat. Antara yang mereka buat keputusan adalah membeli syarikat-syarikat filem kerana itu boleh mempengaruhi. Yahudi menggunakan media... (informan A2).

Penguatkuasaan bukan sahaja melibatkan pencegahan kepada masyarakat agar tidak memilih filem yang tidak ditapis di pasaran. Informan B5 ini turut menggesa agar pihak penguatkuasaan turut menjalankan tindakan pencegahan bagi mengendung kesan dari media atau filem ini.

...kedua peranan agensi penguatkuasaan itu sendiri membuat kempen menyedarkan apa kepentingan membeli barang yang tulen dan ditapis supaya tidak membawa unsur-unsur yang negatif ke anak-anak. Media merupakan medium untuk menyampaikan kempen kepada pengguna. (Informan B5)

RUMUSAN

Secara keseluruhan, dapatan kajian mendapati bahawa filem sebagai alat media yang popular mampu mengancam keselamatan negara sekiranya penguatkuasaan terhadap Akta Penapisan Filem 2002 tidak dipatuhi. Memandangkan terdapat peruntukan dibawah Akta Penapisan Filem 2002 mewajibkan setiap filem yang ingin ditayangkan perlu melalui proses tapisan oleh Lembaga Penapisan Filem (LPF). Kementerian Dalam Negeri sebagai Kementerian yang bertanggungjawab dalam memastikan bahawa hanya filem yang bersesuaian dengan nilai, budaya, norma, mewujudkan inspirasi dan membentuk aspirasi masyarakat Malaysia dibenarkan ditayangkan di negara ini. Justeru, empat aspek utama yang mendasari garis panduan penapisan filem dilihat relevan dengan matlamat yang ingin dicapai oleh Kerajaan sekaligus melahirkan masyarakat Malaysia yang berpegang kepada etika dan undang-undang. Kebergantungan khalayak terhadap filem berupaya membentuk minda dan persepsi khalayak dengan apa yang dipaparkan. Semakin ramai bergantung kepada media, maka semakin besar pengaruh media dan khalayak meletakkan kepercayaan penuh terhadap kuasa media tersebut. Hakikatnya, kajian ini berjaya membuktikan bahawa andaian Teori Kebergantungan Media adalah tepat dengan mengambil filem sebagai subjek media.

BIODATA

Dr. *Noor Aziah Abdullah* merupakan pensyarah kanan di Pusat Pengajian Teknologi Multimedia dan Komunikasi, Kolej Sains dan Sastera, Universiti Utara Malaysia. Bidang kepakaran beliau adalah undang-undang media, polisi dan dasar awam. Email: nooraziah@uum.edu.my

Prof. Madya Dr. *Wan Amizah Wan Mahmud* merupakan pensyarah kanan di Fakulti Sains Sosial dan Kemanusiaan, Universiti Kebangsaan Malaysia, Bangi, Selangor. Beliau juga ketua di *Civic Media Research Unit* (CMRU). Bidang kepakaran beliau adalah polisi media dan komunikasi, penapisan filem, sistem penyiaran, transformasi sosial remaja, terjemahan dan sarikata. Email: wan_amizah@ukm.edu.my

Dr. *Mohamad-Noor Salehuddin Sharipudin* merupakan pensyarah kanan di Pusat Pengajian Teknologi Multimedia dan Komunikasi, Kolej Sains dan Sastera, Universiti Utara Malaysia. Beliau juga felo penyelidik di *Civic Media Research Unit* (CMRU). Bidang kepakaran beliau adalah penajaan, budaya pengguna dan pemasaran generasi. Email: mnsaleh@uum.edu.my

Yusniza Bt. Yusuf merupakan Setiausaha Bahagian, Pejabat Penapis Filem, Kementerian Dalam Negeri. Email: yusniza.yusuf@moha.gov.my

RUJUKAN

- Al-Ali, N. M., Yaghy, H. S., Shattnawi, K. K., & Al-Shdayfat, N. M. (2018). Parents' knowledge and beliefs about the impact of exposure to media violence on children's aggression. *Issues in Mental Health Nursing, 39*(7), 592-599.
- Anderson, C. A., & Bushman, B. J. (2018). Media violence and the general aggression model. *Journal of Social Issues, 74*(2), 386-413.
- Abdul Razak Mohaideen, & Norman Yusoff. (2010). Pemaparan masyarakat Jawi Peranakan dalam filem-filem komedi arahan A. Razak Mohaideen. Dlm. Omar Yusoff (pynt.), *Jawi Peranakan di Pulau Pinang: Ekspresi sebuah identiti* (pp. 129-150). Pulau Pinang: Penerbit Universiti Sains Malaysia.
- Berita Harian*. (2021, Jun 11). Hong Kong tapis kandungan filemancam keselamatan. <https://www.bharian.com.my/dunia/asia/2021/06/826721/hong-kong-tapis-kandungan-filem-ancam-keselamatan>
- Ball-Rokeach, S. J. (1985). The origins of individual media system dependency: A sociological framework. *Communication Research, 12*(4), 485-510.
- Cetin-Erus, Z., & Erus, B. (2020). The rise of domestic popular film production with new audience and changing industry structure: The case of popular cinema in Turkey. *European Journal of Communication, 25*(6), 565-579.
- Elinwa, O. J. (2020). Audience readings and meaning negotiation in the film viewing space: An ethnographic study of Nollywood's viewing center audiences. *SAGE Open, 10*(3), 1-12.
- Faridah Ibrahim, Chang Peng Kee, & Kuik Cheng Chwee. (2012). *Ethnic media & nation-building Malaysia*. School of Media and Communication Studies (MENTION) UKM.
- Flew, T., & Waisbord, S. (2015). The ongoing significance of national media systems in the context of media globalization. *Media, Culture & Society, 37*(4), 620-636.
- Ferreira, G. B., & Borges, S. (2020). Media and misinformation in times of COVID-19: How people informed themselves in the days following the Portuguese declaration of the state of emergency. *Journalism and Media, 1*(1), 108-121.
- Hamzah Hussin. (2004). *Memoir Hamzah Hussin: Dari Keris Film ke Studio Merdeka*. Penerbit Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Hasmah Zanuddin. (2009). Regulator and enforcement: A case study on Malaysian Communication And Multimedia Commission (MCMC) comparatively with FCC, IDA, OFCOM and other regulators. *Jurnal Pengajian Media Malaysia, 11*(1), 59-72.
- Hopkinson, P. (1971). *The role of film in development*. UNIPUB Inc.
- Ibnuyaacob. (1979). *Rahsia Yahudi dalam filem*. Kulim, Kedah: Moon Media Enterprise.
- Jensen, B. K. (2012). *A handbook of media and communication research*. New York: Routledge.
- Kalai, S. (2014). Cinema as an effective tool for teaching human rights issues and problems: An analytical study of Samuel Goldwyn's film: "The Whistleblower". *International Journal of Multidisciplinary Approach and Studies, 1*(5), 233-244.
- Kendrick, C., MacEntee, K., & Flicker, S. (2021). Exploring audience engagement and critical narrative intervention with the cellophane sex film. *Health Promotion Practice, 22*(2), 335-435.
- Kim, S., Kim, S., & Petrick, J. F. (2017). *The effect of film nostalgia on involvement, familiarity, and behavioral intentions*. *Journal of Travel Research, 58*(2), 283-297.
- Kirillova, K. (2018). Phenomenology for hospitality: Theoretical premises and practical applications. *International Journal of Contemporary Hospitality Management, 30*(11), 3326-3345. <https://doi.org/10.1108/IJCHM-11-2017-0712>

- Liu, C., & Liu, Y. (2020). Media exposure and anxiety during COVID-19: The mediation effect of media vicarious traumatization. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(13), 4720.
- Mattar, L., Farran, N., Abi Kharm, J., & Zeeni, N. (2019). Movie violence acutely affects food choices in young adults. *Eating Behaviors*, 33, 7-12.
- Naim Ahmad. (1995). *Filem sebagai alat dan bahan kajian*. Penerbit Universiti Pertanian Malaysia.
- Nor Hashimah Jalaluddin, & Zaharani Ahmad. (2011). Hallyu di Malaysia: Kajian sosiobudaya. *Jurnal Komunikasi: Malaysian Journal of Communication*, 27(2), 203-219.
- Norfaizah Ghazali, & Fazilah Husin. (2018). Bahasa dan feminisme dalam filem Shuhaimi Baba. *Jurnal Komunikasi: Malaysian Journal of Communication*, 34(2), 374-388. <https://doi.org/10.17576/JKMJC-2018-3402-23>
- Noor Aziah Abdullah. (2017). *Penguatkuasaan Filem cetak rompak dan filem tidak bertapis berdasarkan sistem media McQuail* [Tesis Dr. Fal, Fakulti Sains Sosial Dan Kemanusiaan, Universiti Kebangsaan Malaysia].
- Normah Mustaffa, Wan Amizah Wan Mahmud, Fauziah Ahmad, Maizatul Haizan Mahbob, & Mohd. Helmi Abd. Rahim. (2013). Kebergantungan Internet dan aktiviti online remaja di Lembah Kelang. *Jurnal Komunikasi: Malaysian Journal of Communication*, 29(1), 199-212.
- Othman Lebar. (2014). *Penyelidikan kualitatif: Pengenalan kepada teori dan model*. Penerbit Universiti Pendidikan Sultan Idris.
- Sarji, A. (1999). Mengkaji sejarah penyiaran: Pendekatan sejarah dan analisis isi kandungan Dlm. Syed Arabi Idid (pynt.), *Analisis kandungan*. Bangi: Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Saadah Wok, Narimah Ismail, & Mohd. Yusof Hussain. (2005). *Teori-teori komunikasi*. PTS Professional Publishing.
- Sharifah Zinjuaher H. M. Ariffin, & Hang Tuah Arshad. (1980). *Sejarah filem Melayu: The history of Malay Motion Pictures*. Kuala Lumpur: Penerbitan Sri Sharifah.
- Siervo, M., Gan, J., Fewtrell, M. S., Cortina-Borja, M., Wells, J. C. K. (2018). Acute effects of video-game playing versus television viewing on stress markers and food intake in overweight and obese young men: A randomised controlled trial. *Appetite* 120, 100-108.
- Thompson, K., & Bordwell, D. (2003). *Film art: An introduction*. New York: McGraw Hill.
- Zhang, X., & Zhong, Z.-J. (2020). Extending media system dependency theory to informational media use and environmentalism: A cross-national study. *Telematics and Informatics*, 50, 101378.